

ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

STUDY OF THE PROBLEM FINANCIAL LITERACY ON THE BASIS OF THE COMPETENT APPROACH

У статті визначені поняття «компетентність» та «фінансова грамотність» та їх вагоме значення у формуванні наукових і практичних знань учнів в умовах економічної соціалізації, у формуванні рольових фінансових компетенцій. Підкреслено важливу роль педагога у вирішенні такого важливого завдання, як компетентнісне зростання молодого покоління у питаннях фінансової грамотності. Виявлено проблемні аспекти у реалізації компетентнісного підходу у формуванні фінансової грамотності. Окреслені можливі шляхи вирішення наявної проблеми. Розглянуто особливості створення підприємницького тла на традиційних та інтегрованих уроках.

Ключові слова: фінансова грамотність, фінансова освіта, компетентнісний підхід, Нова українська школа, учні.

В статье определены понятия «компетентность» и «финансовая грамотность» и их большое значение в формировании научных и практических знаний соискателей образования в условиях экономической социализации, в формировании ролевых финансовых компетенций. Подчеркнута важная роль педагога в решении такой важной задачи, как компетентностный рост молодого поколения в вопросах финансовой грамотности.

Выявлены проблемные аспекты в реализации компетентностного подхода в формировании финансовой грамотности. Указаны возможные пути решения существующей проблемы. Рассмотрены особенности создания предпринимательского фона на традиционных и интегрированных уроках.

Ключевые слова: финансовая грамотность, финансовое образование, компетентностный подход, Новая украинская школа, ученики.

The article defines the concepts of “competence” and “financial literacy” and their significance in shaping the scientific and practical knowledge of education providers in the conditions of economic socialization, in the formation of role of financial competencies. Emphasized the important role of the teacher in solving such an important task as the competent growth of the younger generation in matters of financial literacy. The problematic aspects in the implementation of the competence approach in the formation of financial literacy are revealed. Possible ways of solving an existing problem are outlined. The peculiarities of entrepreneurial background creation on traditional and integrated lessons are considered.

Key words: financial literacy, financial education, competency approach, New Ukrainian school, pupils.

УДК 371.33.336

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-1.03>

Барадія Н.Г.,
канд. пед. наук,
науковий співробітник відділу
навчання географії та економіки
Інституту педагогіки
Національної академії
педагогічних наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Основна мета сучасних реформ закладів освіти – це випускник нової школи, який є: цілісною особистістю, всебічно розвинутою, здатною до критичного мислення; патріотом з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини; інноватором, здатним змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя [4]. Для досягнення цієї мети освітні вектори навчання спрямовано на формування в учнів компетентностей, одна з яких – ініціативність і підприємливість. Із запровадженням компетентностей як цільової орієнтації освіти підведено своєрідну риску під знаннєвою моделлю освіти. Серед причин, які викликали кризу традиційної системи, називають передусім надлишковість знань, їх розірваність, слабкий зв'язок із дійсністю, потребами практики. Так сталося, що предметний зміст виводиться із логіки конкретної науки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вітчизняні науковці плідно працюють у царині розробки питань із компетентнісного підходу, досліджуючи основні феномени, поняття, процеси. Природно, що компетентнісний

підхід в освіті ґрунтується на категоріях «компетентність», «компетентність» та похідних із них. Не всі дослідники проводять чітку межу між ними. Результатом такої зацікавленості цим педагогічним явищем є не одноставність у тлумаченні основних понять, таких як «компетентність» і «компетентність». Останнє виступає проблемою у науково-педагогічному аспекті.

Аналіз останніх досліджень. Широке коло українських науковців та педагогів-практиків присвячують свої пошуки зазначеній проблемі: О.І. Білик, О.Д. Вовчак, Т.Д. Гірченко, В.О. Джулай, О.О. Другов, Л.З. Козак, О.Є. Костюченко, В.М. Мадзігон, С.В. Міщенко, С.М. Подолук, Т.С. Смовженко, В.В. Хиленко. Разом із тим у контексті нових вимог Міністерства освіти і науки України щодо стандартів освіти Нової української школи своєї актуальності набуває питання формування у школярів ініціативності, фінансової грамотності та підприємливості.

Мета дослідження – проаналізувати особливості вивчення проблеми фінансової грамотності на засадах компетентнісного підходу, розглянути можливі ефективні шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ складний. Дитині не досить дати лише знання. Ще важливо навчити користуватися ними.

Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці. Нові освітні стандарти будуть ґрунтуватися на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», але не обмежуватимуться ними.

Згідно з новим Законом про освіту [2], метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування в учнів ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності [4]: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти.

Компетентнісний підхід передбачає побудову чіткої системи опанування досвіду здійснення освітньої діяльності, до якої входять ключові компетентності, які формуються впродовж усього навчання, та предметні компетентності, що визначаються як здатність учня успішно застосовувати сукупність знань і способів дій із певного предмета під час уроку або згідно з життєвою ситуацією (програмові уміння) [1].

Оновлення змісту сьогочасної шкільної освіти передбачає опанування сутності не тільки певної навчальної дисципліни, а й набуття умінь і навичок, необхідних для всебічного розвитку особистості, її соціалізації. Провідним у навчанні є компетентнісний підхід, який сприяє формуванню не лише предметної, а й ключових компетентностей, а знання стають інструментом у розв'язанні життєвих проблем, засобом особистісного розвитку тощо [4].

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти поняття міжпредметна компетентність визначається як: «здатність учня застосувати до міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та став-

лення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей» [3].

Найкращий період засвоєння необхідних знань і формування навичок грамотної фінансової поведінки – це період навчання в закладах загальної середньої освіти, коли відбувається знайомство й початок адаптації до активного життя в умовах ринку. Фінансова грамотність уже визнана в світі таким же необхідним умінням у ХХІ столітті, як читання та письмо. На зміну теоретичних знань про економіку взагалі мають прийти оновлені програми з формування практичних навичок управління особистими фінансами.

З'ясуємо підходи вчених до трактування поняття «фінансова грамотність». Так, Т.О. Кізіма визначає поняття «фінансова грамотність» як: сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень [4, с. 45].

Міжнародний консультант з фінансової грамотності Ш. Мунді трактує фінансову грамотність як знання, розуміння, навички та впевненість, які дають змогу особі приймати правильні фінансові рішення та діяти відповідно до конкретних обставин. Метою розвитку фінансової грамотності він визначає вплив на поведінку людей, а не просто надання їм знань, розуміння та навичок.

Т.С. Смовженко стверджує, що фінансова освіченість допомагає зрозуміти ключові фінансові поняття й використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати й заощадження під час вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо [10].

Нові орієнтири щодо розвитку компетентності «ініціативність і підприємливість» у контексті створення Нової української школи прописані доволі конкретно. Однак цей документ не дає чітких інструкцій щодо формування фінансової грамотності учнівської молоді, як того вимагає Закон України «Про освіту». До того ж виникає й питання про те, хто має підготувати сучасного педагога до реалізації завдань, прописаних у нормативно-правових документах, у тому числі й навчити інтегрувати підприємницький складник у зміст шкільних навчальних предметів [7].

Аналіз змістових складників шкільного освітнього процесу 2017–2018 навчального року стосовно здобувачів середньої освіти показав, що є два шляхи вирішення цього питання. Перший – це навчальна дисципліна «Економіка». На жаль, цей курс викладається лише в старшій школі – одна година на тиждень, що катастрофічно мало. Вона має потужний потенціал щодо формування компетентності «підприємливість і фінансова грамотність». На цих уроках учні вивчають основи

економічної теорії, нарощують рівень фінансової грамотності, стають економічно освіченими. Також є навчальні курси варіативного складника у вигляді профільного навчання. Разом із тим слід зазначити, що кількість таких шкіл незначна [6].

Також слід підкреслити й те, що в контексті сучасних змін із першого вересня 2018 р. за інформацією, що розміщена на сайті Міністерства освіти і науки, натеper типової програми з навчального предмета «Економіка» узагалі немає. По суті, реформації приводять до вилучення цієї навчальної дисципліни зі змісту навчання.

Однак вивчення економіки не гарантує формування підприємницької компетентності в учнів, якщо зміст програми, а відповідно, й підручники, і вчитель зосереджені на максимальному поданні базових знань з економічної науки, ознайомленні з основними тенденціями розвитку економіки тощо. Нині потрібен компетентнісно орієнтований підхід до навчання і виховання, і не лише на рівні звітних документів, а й на рівні реальної шкільної практики. І тут каменями спотикання стають щонайменше дві проблеми. Перша – це навчальні програми.

Сучасна школа, як і двадцять років тому, працює на засадах репродуктивних і трансляторних підходів, де величезний обсяг знань, а радше прагнення до 100% всеохопності змісту програми, домінує над гуманістичною педагогікою. Такий великий обсяг знань, який запропоновано в рамках інваріантного шкільного предмета з економіки чи навіть багатьох варіативних курсів, залишає обмаль часу на те, що становить суть навчання – розвиток умінь та навичок учнів, і цілковито витісняє на задвірки уроку формування цінностей, ставлень, світоглядних позицій, готовності до застосування знань, належної самооцінки. Отже, говорити про компетентнісно орієнтований підхід за таких умов важко [3].

Друга проблема полягає в неадекватному застосуванні методів, що не можуть формувати компетентності. Довгі лекції та повідомлення вчителя про тенденції макроекономіки, якими б досконалими та красномовними не були, ніяк не вплинуть на розвиток компетентності конкретного учня. Отож, щоб не нудилися учні, потрібні інші методи, до яких частина українських учителів стереотипно ставиться як до «несерйозних» і малоефективних. Вони, мовляв, займають багато часу, педагоги втрачають «контроль» за учнями і перестають відігравати в класі ключову «акторську» роль.

Ключову компетентність – підприємливість та ініціативність мало розвивати в рамках предметів економічного циклу, навіть якщо переконаємо вчителів цих дисциплін по-новому подивитися на навчально-виховний процес. Потрібен системний процес, який передбачає інтегрованість «підприємницьких дисциплін» в усі шкільні предмети. Саме таке вирішення цієї проблеми підказали нам

польські колеги в рамках українсько-польського проекту «Уроки з підприємницьким тлом» [10].

Інтегрованість змісту уроку – важливий чинник творення підприємницької компетентності, як, зрештою, й інших ключових компетентностей дитини. Традиційне шкільне життя, поділене на предмети з їхніми окремими об'єктами вивчення, методами та вимогами, формують в учнів хибну картину світу, який нібито складається з ізольованих комірочок, де все відбувається за окремими, знову таки ізольованими, законами. А світ насправді – взаємопов'язана макросистема, у якій одночасно діють закони фізики, хімії, лінгвістики, математики тощо. Змоделювати такий світ допоможуть інтегровані уроки.

Власне, проблемна ситуація стає стержнем міжпредметних навчальних проектів, інтерактивних вправ, рольових ігор. Проблемність змісту і є однією з передумов інтегрованого уроку, що показує учням потребу комплексного підходу до вивчення теми [9].

Інтегрований урок неможливий без вмотивованого і підготовленого вчителя, який розуміє важливість інтегрованих підходів і може стати для учня «енциклопедистом», а не вузькопрофільним фахівцем. Сама собою інтегрованість уроків у далекій перспективі спричинює зменшення кількості предметів, що, на думку експертів, допоможе підвищити якість навчального процесу [6].

Пов'язаність змісту уроку з реальним світом – важливий інструмент творення підприємницького тла. Це очевидна вимога ефективного навчання. Знання, які дає сьогодні школа, далекі від потреб, що їх ставить перед учнями світ.

Практична цінність інформації мала б знаходити підтвердження через реальні факти, у змодельованих на уроці ситуаціях. Це важливе завдання вчителя, який прагне виховати підприємливість не лише на уроках економіки, а й на інших уроках, а ще – виклик. Ідеться про те, що підприємницький складник у програмі багатьох шкільних предметів «зашито» в прихованому вигляді. Розгляд тем із «неявним», на перший погляд, підприємницьким змістом на уроках географії, мови і літератури, математики й образотворчого мистецтва, хімії, фізики чи біології допоможе учням побачити предмет із різних боків, відчутти багатогранність і неоднозначність світу. І найголовніше, таке «багатшарове» опанування матеріалу значно ефективніше.

Звичайно, «проявити» підприємницьке тло на деяких уроках простіше, ніж на інших, головне, щоб учитель усвідомлено підходив до цієї потреби. Наприклад, у рамках економічної географії з її темами про економіку країн та тенденції економічного розвитку доречним виглядає інформація про роль малого бізнесу, умови його заснування, економіку регіону тощо [10].

Впровадження інтерактивних методів, як і «змішаного навчання», смарт-освіти, проектних технологій у навчально-виховний процес яскраво свідчить про те, наскільки педагогіка і дидактика тісно пов'язані з освітньою політикою, а результат впровадження цих методів впливає на розвиток усієї держави.

Ефективність інтерактивних методів, кооперативного навчання пояснюють не тільки науковці в галузі педагогіки, психології, а й звичайний здоровий глузд. Діти з приємністю навчаються через гру та спільну діяльність. Рольові ігри, що виконують діти на уроці, переносять їх у таке бажане доросле життя, допомагають побачити світ і себе в ньому збоку, підвищують самооцінку і попит на нове. Позитивні емоції, одержані під час спілкування, зміцнюють засвоєні знання, перетворюючи їх на вміння та навички. У співпраці формуються соціальні компетентності, народжуються лідери, скорочується відстань між учителем та учнем тощо [5].

Ще однією формою роботи, що забезпечує формування підприємницької компетентності, є шкільні проекти. Їхню роль у освітньому процесі годі переоцінити. Саме завдяки навчальним проектам учні вчаться застосовувати знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати, шукати інформацію з різних джерел, порівнювати й аналізувати, переконувати і вести за собою. Завдяки проектному методу в учнів формується т. зв. проектне мислення – вміння окреслити кінцеву мету та час її досягнення, побачити конкретні результати та осіб, які допоможуть їх реалізувати, спланувати спільну діяльність з огляду на те, які кроки потрібні, щоб досягти мети. Проектне мислення, що будується на відповідальності і кооперації, потрібне не лише підприємцям, а й кожній особі, яка прагне бути успішною в різних галузях: у науковій установі, на виробництві, у фермерському господарстві, в громадській організації чи в родині [8].

Висновки. Отже, першочерговість компетентнісного підходу в сучасній українській освіті неможливо не відзначити. Виключно компетентний випускник є кінцевим продуктом освітньої

діяльності. Фінансова грамотність є однією з базових і визначальних якостей у формуванні готової до майбутнього життя в соціумі особистості. Незважаючи на це, є проблемні аспекти, які потребують негайного вирішення у найближчому майбутньому, оскільки вони є перешкодами на шляху для ефективної роботи у цьому напрямі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бонд Р. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки / Роберт Бонд, Олексій Куценко, Наталія Лозинська. Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP). Київ, Грудень 2010. 42 с.
2. Дембицька Н. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді. *Соціальна психологія*. 2008. № 2. С. 49–59.
3. Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект / за заг. ред. В.В. Москаленко. Київ : Укр. центр політ. менеджменту, 2008. 336 с.
4. Зубіашвілі І.К. Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи». Київ, 2009. 16 с.
5. Концепція формування фінансової грамотності у початковій, основній та старшій школі. Проект. *Географія та економіка в рідній школі*. 2015. № 10. С. 2–4.
6. Кузьменко Ю.В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. *Компетентнісний підхід в управлінні закладом освіти: матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. (1–2 жовтня 2010 р., м. Ялта) / за ред. А.М. Зубка, В.Ф. Петрова, І.Я. Жорової*. Херсон, 2010. С. 41–43.
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд. Л. Гриневич та ін.; заг. ред. М. Грищенко. Київ, 2016. 40 с.
8. Нова українська школа: основи Стандарту освіти / ред. кол.: Л. Гриневич та ін.; за заг. ред. М. Товкало. Львів, 2016. 64 с.
9. Уроки з підприємницьким тлом. Україно-польський проект. Досвід Івано-Франківської області. *Економіка в школах України*. Спецвипуск. № 7 (152). 2017. 80 с.
10. Уроки з підприємницьким тлом : навчальні матеріали / за заг. ред. У. Бобінської, Р. Щияна, М. Товкало. Варшава : Сова, 2014. 398 с.